

ISBN 966-7277-77-1

**ІСТОРИЧНІ І НАУКОВИЙ
ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЖУРНАЛ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Засновано у 1999 р.

Видання Донецького національного
університету, історичний факультет

№ 3/4 (33/34) 2007

ББК Т. я 43 + С 5 * 666 я 43

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор П.В. Добров доктор історичних наук, професор

Відповідальний секретар В.М.Нікольський доктор історичних наук, професор

Члени редколегії: Безпалов М.Є. доктор історичних наук, професор, Беловолов Ю.Г. доктор історичних наук, професор, Єрхов Г.П. доктор історичних наук, професор, Крапівін О.В. доктор історичних наук, професор, Лихолобова З.Г. доктор історичних наук, професор, Пірко В.О. доктор історичних наук, професор, Розкошний А.П. доктор історичних наук, професор.

Включено ВАК України до переліку наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних та інших науково-дослідних робіт.

Протокол №5 – 05/4 від 11 квітня 2001 р.

Зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 4602

Адреса редакцій:

Історичний факультет
Донецький національний університет
вул. Університетська, 24.

83055, Донецьк

Тел. 305-01-52

© Донецький національний університет

ISBN 966-7277-77-1

ЗМІСТ

Секція 1. Історіографія, джерелознавство та методологія

- Щендрьгин А.Н.* (Белгородский государственный университет). **К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ КОМПЛЕКСА ВООРУЖЕНИЯ ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН В VI – XI вв. В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**.....14
- Шкрібітько О.О.* (Донецкий национальный университет). **ДО ПИТАННЯ ПРО ДАТУ ЗАСНУВАННЯ СВЯТОГІРСЬКОГО ПЕЧЕРНОГО МОНАСТІРЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**.....18
- Тухватуліна О.С.* (Донецкий национальный университет). **МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я**..22
- Постникова А.А.* (Уральский государственный педагогический университет). **ФРАНЦУЗСКАЯ КОНСТИТУЦИЯ 1791 г. В ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ**.....27
- Хаталах О.В.* (Донецкий областной институт последипломного педагогического образования). **МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ НАПРИКІНЦІ XIX – початку XX ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ**.....30
- Гончаров В.В.* (Донецкий национальный технический университет). **ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ кінця XIX – початку XX ст. (ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)**.....36
- Рева Н.М.* (Киевський національний університет імені Т.Шевченка). **БАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ В КОНСЕРВАТИВНО-МОНАРХІЧНІЙ СХЕМІ В. ЛИПІНСЬКОГО**.....44
- Соболевская О.А.* (Гродненский государственный университет имени Я.Купалы). **РЕБЕНОК В ЕВРЕЙСКОЙ МЕМУАРИСТИКЕ XIX – начала XX века**.....49
- Васильчук Г.М.* (Киевський національний університет ім. Т.Шевченка). **РАДЯНСЬКА ВЛАДА І КУЛЬТУРА У 20-30-х рр. XX ст. (ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)**.....55
- Калашник Н.В.* (Донецкий национальный университет). **ВЕРСІЇ ЩОДО ВИНИКНЕННЯ СЕЛИЩА НОВО ЕКОНОМІЧНЕ**.....61
- Козіна К.В.* (Донецкий национальный университет). **ІСТОРІЯ МІСТ ДОНБАСУ 1920-1990-х років У НОВІТНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ**.....64
- Мармілова О.С.* (Донецкий национальный университет). **ЗАРУБІЖНА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ОСТАРБАЙТЕРІВ**.....68
- Гончаров А.* (Донецкий национальный университет). **ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА ПОВОЄННОГО ПОКОЛІННЯ: АНАЛІЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ СВДІЧЕНЬ**.....70

18. Татаринів С.І. Очерки истории 1783 – 1917. – Артемонськ, 2001. – С. 56-75
19. Гайворонський П. Є. Вугільні підприємства. Красно армійська: Історико-краєзнавчий нарис. – Макіївка: ПП Поліпрес, 2006. – 112 с.
20. Душка В.Г. От старины глубокой до наших дней: Очерки истории Тельмановского района Донецкой области. Донецк: Т-во книголюбів, ТОВ АЛАН, 1999. – 178 с.
21. Кухаречко М.К. Соціально-політичне та духовне співіснування різноманітних етнічних груп Північного Приазов'я// Матеріали 10-науково-практичної конференції «Роль науки, релігії і общества в формировании нравственной личности». - Маріуполь, 2004. - <http://www.history.org.ua>

Надійшла до редакції 10.04.2007

ББК 63.3 (4УКР)

ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ кінець XIX – початку XX ст. (ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

В.В. Гончаров

(Донецький національний технічний університет)

Питання історіографії євреїв України, а зокрема історіографія єврейського населення різних регіонів, до останнього часу не розглядалося у науковій літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній. Довгий час провідною була думка єврейського історика С. Дубнова щодо неможливості «відокремлення історії євреїв у Росії від історії їх у Польщі і Литві, тому що євреї всіх цих країн становлять незважаючи, на розходження місцевих умов, одну культурно-побутову одиницю, мають одне спільне минуле, ..., нарешті, тому що пращури всіх сучасних «російських» євреїв були польськими євреями» [1].

Лише з початку 90-х років XX століття з'являються роботи, автори яких здійснювали історіографічний огляд літератури з історії євреїв України, тобто проблематика єврейського населення Південно-Східної України не має тривалої історіографічної традиції. Тому, метою цієї роботи є аналіз історіографічного підрунтя дослідження «Єврейське населення Південно-Східної України к. XIX – п. XX ст.»

Проте, слід зазначити, що окремі аспекти історії південно-східного єврейства висвітлювалися у роботах ряду фахівців більш раннього періоду. Тому можна говорити про загальний розвиток історіографії даної теми, в якому ми вважаємо за необхідне виокремити три етапи: 1) з кінця XIX ст. до 1917 р.; 2) з 1917 р. до 1991 р.; 3) з 1991 р. до теперішнього часу.

Перший етап характеризується становленням власне єврейської національної історичної школи в межах Російської імперії. Її формування загалом відбувалося у непростих політичних умовах, оскільки практично не існувало можливостей для підготовки професійних єврейських істориків. Діяльність багатьох з них мала подвижницький характер, здійснювалася на кошти єврейського благодійництва. Так, природний інтерес єврейства до процесів, що відбувалися у його власному етнічному середовищі, сформував особливий соціальний запит на дослідження того роду.

У цей час домінує історико-юридичний підхід, в основі якого лежить концепція поєднання середньовічного єврейського права, російського законодавства, що стосується євреїв, з публіцистичним коментарем до них. Головне, що хвилювало представників даної школи - це безправне становище єврейського народу у Російській імперії. Для виявлення ролі права у життєдіяльності євреїв вони першими почали

використовувати офіційні юридичні документи владних російських структур. До цієї школи належали такі відомі історики, як Ю.І. Гессен, В.О. Леванда й інші. Фундатором даної школи вважається І.Г. Орпанський.

Юрист за освітою І.Г. Орпанський був першим, хто звернувся до питань економічного становища євреїв [2]. Він справедливо вважав, що тяжке становище єврейських низів залежало від їхнього юридичного статусу в Російській імперії. Ці висновки почасти справедливі для 60-70-х років XIX століття, але не для наступних десятиліть: передчасна смерть дослідника у 1875 році не дозволила йому побачити значне зростання заможного єврейського середнього класу в 1880-90-х роках.

Головною роботою Ю.І. Гессена, автора майже 200 праць з історії російського єврейства, вважається «Історія єврейського народу в Росії» [3]. Ю.І. Гессену вдалося здійснити перше дослідження, у якому було систематично викладено історичний шлях єврейського народу в Росії. Проте історик захоплюється розкриттям теми «державна і єврей» і дуже мало уваги приділяє внутрішньому життю громади, особливостям її соціального і культурного розвитку.

Головною заслугою представників історико-юридичної школи, на наш погляд, є комплектація, опрацювання і видання збірників документів про правовий статус російських євреїв. Роботи професіональних юристів В.О. Леванди [4], М.І. Миша [5], Е.Б. Левіна [6] містять коментарі до російських законів, що робить їх своєрідним довідником з юридичного становища євреїв досліджуваного періоду.

Правовий статус єврейської громади регіону викликав зацікавлення і за кордоном. Так, про спробу виселення євреїв з робочих селищ Донбасу як крайній вияв антиєврейських настроїв місцевого чиновництва згадується у роботі «Російські євреї: емансипація або знищення?», написаній наприкінці XIX століття англійським істориком Л. Еррерою [7].

Опрацювання загальноєврейської історичної концепції з використанням соціологічного підходу вперше здійснив на початку 90-х років XIX століття С.М. Дубнов [8]. Він був першим, хто дав загальну картину розвитку єврейської культури другої половини XIX століття - початку XX століття. Важливим моментом досліджень С.М. Дубнова є також розробка періодизації історії єврейського народу і вивчення комплексу внутрішніх єврейських джерел: пінковів єврейських громад, релігійних братств, громадських спілок. Остання обставина суттєво вирізняла цього історика серед представників історико-юридичної школи, що і призвело до умовного розподілу дослідників єврейської історії на «внутрішніх» (С.М. Дубнов) і «зовнішніх» (зокрема, Ю.І. Гессен).

Наприкінці XIX - початку XX століть у зв'язку із загостренням єврейського питання в Російській імперії виникає зацікавлення життям єврейського населення, його побутом. Відповідно на це підвищену увагу стали дослідження єврейських суспільних діячів.

Це, насамперед, статті відомого письменника і публіциста Л.О. Леванди [9], оповісті єврейської родини якого не втратили своєї цінності як етнографічного джерела і донедавна роботи Л.М. Брамсона [10], М. Берліна [11], книги А.П. Суботіна [12]. Це були перші дослідження культурного життя євреїв межі осіслості, що зробило їх важливим джерелом для наступних поколінь істориків.

Загалом роботи першого етапу, незважаючи на фрагментарність сюжетів і публіцистичність, становлять безумовну цінність у вивченні історії єврейського населення Південно-Східної України. Вони започаткували ґрунтовні наукові дослідження з теми та свідчать про становлення національної єврейської історичної школи. Специфічними особливостями школи були особлива увага до збирання та аналізу джерел, намагання висвітлити історію євреїв у контексті історії становлення

державності Росії.

Єврейська історіографія *другого етапу* пройшла складний шлях свого розвитку від спроб переозначити історичних подій та явищ (1917 – 1920-ті роки) до фактичної заборони усіх досліджень з юдаїки (1930-ті – 1980-ті роки).

З досліджень цього періоду слід відзначити велику роботу, проведену організовано в 1919 році в Києві при Академії наук України Історико-археологічною комісією, так званою «комісією Галанта», головою якої був відомий український вчений і поет А.Е. Кримський, а головним робітником – історик українського єврейства І.В. Галант [13]. Комісія шукала документи в урядових архівах царського уряду, щоб підтвердити його антисемітську спрямованість. По суті, комісія Галанта продовжувала працювати на методологічних основах і підходах, характерних для історико-юридичної школи.

З 1929 року – року «великого перелому» – почалася рішуча радянізація науки. З цього часу проблемам розвитку окремих національних меншин не приділяється достатню увагу. Національне питання досліджується крізь призму «пролетарського інтернаціоналізму», проголошується кінцева мета – зближення і злиття всіх націй та створення нової історичної спільноти – радянського народу. Проте й у цей складний період з'являються роботи, що становлять безсумнівну цінність для нашого дослідження. Зокрема, слід відзначити монографію І.І. Вейцблита, яку було опубліковано у 1930 році і де досліджувалися зміни чисельності єврейського населення в Україні у період з 1897 по 1926 роки [14].

Протягом 30-х років будь-які матеріали з історії євреїв у Росії з'являлися в науковій пресі епізодично. Історики або працювали «у шухляду» і публікації таких досліджень побачили світ тільки у кінці 1980-х років [15], або виконували ідеологічні настанови радянського керівництва, наприклад, боролися із сіоністською пропагандою. Офіційну історіографічну традицію, засновану ще наприкінці XIX століття, було перервано аж до кінця 80-х років XX століття.

Проте, у зарубіжній історіографії дослідження з юдаїки продовжувалися протягом усього другого періоду.

Однією з фундаментальних робіт з історіографії російського єврейства є докторська дисертація американського професора А.А. Грінбаума, опублікована у Бостоні в 1959 році [16]. Мабуть уперше вдалося проаналізувати всі значні дослідження, присвячені єврейському населенню Російської імперії, а також важливим позитивним моментом є введення автором до наукового обігу великої кількості джерел на їдиш та на івриті. Проте історик дотримується погляду С.М. Дубнова і вважає, що додатковою перешкодою для єврейської наукової діяльності в Україні були публікації українською мовою. Це розцінюється ним «як спроба привнести ще одну мову на заплутану мапу єврейської науки» [17].

У 1960 році Товариством російських євреїв у Нью-Йорку була видана колективна робота за редакцією М. Вішніцера «Книга о русском еврействе: от 1860-х годов до революции 1917 г.» [18], завданням якої було «... у межах, що охоплюють приблизно шістдесят років, які минули від епохи реформ Олександра II до Лютневої революції 1917 року, – відтворити основні етапи розвитку російського єврейства і його досягнення в різних сферах» [19]. Багато статей даної книги можуть виступати і як джерело, тому що більшість авторів – сучасники і свідки подій, про які вони пишуть. Проте і в даному збірнику статей різноманітні аспекти життєдіяльності єврейської громади Південно-Східної України розглядаються фрагментарно, крізь призму історії всього російського єврейства.

У 60-х роках була написана монографія Салю Барона «Євреї Росії в царський і радянський періоди» [20], яка, на думку російського історика О. Локшина, «зробила

важливий, якщо не вирішальний вплив на розвиток сучасної, насамперед, американської юдаїки загалом, і вивчення історії і культури євреїв Східної Європи зокрема» [21]. У цьому дослідженні, яке не містило нових фактів, імен і подій, ґрунтованому на опублікованих джерелах, С. Барон першим виступив проти старої концепції про унікальність історії єврейського народу і наголосив, що вона підпорядковується тим же закономірностям, характерним і для історії інших народів і цивілізацій.

Можна дійти висновку, що у вітчизняній літературі другого етапу єврейська історія висвітлена неповно. Аналіз історичних подій здійснювався упереджено з метою довести справедливості комуністичної національної політики. У зарубіжній історіографії євреї Південно-Східної України розглядалися лише в контексті дослідження єврейського населення Російської імперії в цілому.

Третій етап розпочався з 1991 року. Звернення до проблем українського єврейства у 90-ті роки ХХ століття стимулювало дослідження з історії України взагалі [22]. В історичних працях долається марксистсько-ленінська догматика, вчені намагаються спиратися на досягнення світової наукової думки. Характерною особливістю праць цього періоду є спроба подолати історичні упередження, образи, непорозуміння і з'ясувати дійсне історичне підґрунтя тих процесів формування української модерної політичної нації, що відбуваються сьогодні в незалежній Україні.

Проте для вітчизняної історіографії характерна наявність протилежних оцінок багатьох аспектів життєдіяльності євреїв України. Це відзначає В.А. Потульницький: «... вся українська історія трактувалась і трактується єврейською історіографією лише крізь призму трьох... напрямків» (соціальної історії євреїв; погромів та відносин євреїв з владою і досліджень антисемітизму. – В.Г.) [23] і закликає розширити коло теми українсько-єврейських відносин.

Серйозним внеском до розв'язання українсько-єврейського аспекту даної широкої теми стали публікації Я. Дашкевича [24], у яких він переконливо доводить необхідність визначення періодів рівноваги в українсько-єврейських стосунках, удосконалення методики досліджень у цій галузі, зокрема про рішучу відмову від історичних міфологем та соціально-психологічних стереотипів.

Дослідження загального характеру становлять найбільшу кількість, тому зупиняємося лише на найважливіших для нашого дослідження.

Значною в методологічному плані роботою є стаття М. Феллера «До питання про єврейські регіональні групи євреїв» [25]. У ній вперше у вітчизняній історіографії було вказано на регіональні особливості єврейських громад України і виділено їх як окремий суб'єкт – «українські євреї».

У 1992 році О.Я. Найман і Я.С. Ховігсман у своїй книзі «Євреї України» виділили розділ «Євреї України в Російській імперії», де розглядається статус євреїв на землях сучасної України [26]. Історики намагалися, переважно тезово, охопити всі сторони життєдіяльності єврейського населення різноманітних регіонів України: господарська діяльність, освіта, культура, що дозволяє розглядати історію євреїв Південного Сходу України у контексті загальноукраїнської історії. У той же час, обраний авторами формат стислого парису не дозволив розглянути питання формування, зміни членськості єврейської громади регіону, детально проаналізувати систему виховання й освіти. На думку О.Б. Беренштейна, автори продовжують розвивати концепцію історико-юридичної школи єврейської історіографії [27].

У сучасній німецькій історіографії одним з найавторитетніших істориків у галузі дослідження проблем східноєвропейського єврейства вважається Хайко Хауманн. Провідна тема його робіт – царат і євреї. У 1990 році було опубліковано дослідження цього вченого, присвячене історії євреїв Східної і Центральної Європи, що

неодноразово перевидавалося і перекладалося різними мовами [28]. У даній монографії євреї Російської імперії розглядаються не як "річ у собі", а на тлі міського життя, у взаємодії з іншими етносами. Проте широкі часові та географічні межі не дозволили історика виділити суттєві регіональні особливості єврейського населення.

Найповнішу картину життя євреїв Південно-Східної України змальовує ізраїльський історик М. Полішук [29]. М. Полішук вдало поєднує концепції радянської та ізраїльської історичних шкіл та висвітлює соціально-політичну картину життя євреїв Одеси та інших міст Новоросії на багатому фактичному матеріалі. Дослідження здійснено з урахуванням стислих часових меж (1881 - 1904 рр.) та широкого географічного ареалу (досліджуваною територією є Херсонська, Катеринославська і Таврійська губернії). При цьому І.А. Полішук фактично аналізує історію євреїв Одеси в порівнянні з іншими містами зазначених губерній, але поза його увагою залишилися єврейські землеробські колонії Катеринославської та Херсонської губерній.

Важливим дарунком, що дає уявлення про становлення і розвиток історіографії євреїв Росії, починаючи з 80-х років XIX століття і до перших десятиліть XX століття, є спільний нарис Р.Ш. Ганселіна і В.Е. Кельнера «Проблеми історіографії євреїв в Росії 2-я половина XIX века – 1-я четверть XX века», опублікований у 1994 році [30].

Слід відзначити й матеріал, поданий у підручниках до курсу «Глави з історії і культури євреїв Східної Європи» Відкритого університету Ізраїлю [31], де аналізується специфіка побуту ашкеназького єврейства, що мало безсумнівний вплив на різноманітні аспекти життя євреїв досліджуваного регіону.

На сьогоденній час визначені головні чинники, що впливали на правове та економічне становище євреїв на терені України, окреслені фактори політичної активності єврейського населення України, вказані причини єврейської міграції кінця XIX – початку XX століть.

Детальніше слід зупинитися на дослідженнях ізраїльського історика Міхаєля Аронсона [32] і представника англійської школи Джона Кліра [33], які вивчали проблеми «єврейського питання» у царській Росії.

М. Аронсон вперше в історіографії виявив взаємозв'язок процесів індустріалізації й урбанізації у губерніях Російської імперії, розташованих на території сучасного Південного Сходу України. Внаслідок цього, на його погляд, відбулася пауперизація значної частини автохтонного населення і зростання його соціального невдоволення з подальшою актуалізацією ксенофобії, негативного ставлення до представників інших етносів, у тому числі, єврейства, що втілювалось, зокрема, у погромах.

Дж Клір навпаки вважає, що розвиток антисемітизму був спрямований здебільшого згори донизу, аргументуючи свою точку зору особливим антиєврейським характером російського керівництва.

Деякі аспекти господарської діяльності євреїв регіону подані у роботах С.В. Дубінець [34], Т.І. Лазанської [35], І.Г. Самарцева [36], І.М. Погребинської [37]. Достатньо детально вивчена проблема євреїв-землеробів [38], але історики чітко не окреслюють роль сільських євреїв у формуванні єврейської громади регіону.

З 1992 року при Запорізькому державному університеті проходять конференції (Запорізькі єврейські читання), присвячені різноманітним аспектам історії євреїв України. У дослідженнях, вміщених у збірниках тез та доповідей, можна виділити проблеми, які певним чином стосуються нашої теми: це обґрунтування поняття регіону «Південний Схід України» [39], краєзнавчі замальовки різноманітних населених пунктів, що входять у географічні межі досліджуваного регіону, та інші [40, 41].

Таким чином, розвиток історіографії проблеми «Єврейське населення Південно-Східної України к. XIX – п. XX ст.» тривав від зародження класичних історичних шкіл через майже півстоліття забуття їх традицій на батьківщині та спроб переосмислення за

кордоном до відродження традиційних і формування нових історичних концепцій та систем. На перших двох етапах розвитку проблема подана тільки окремими фрагментами у контексті концепції історії євреїв Російської імперії. Лише починаючи з 90-х років XX століття, після набуття Україною незалежності, починає активно розвиватися у вітчизняній історіографії напрямок, який вивчає євреїв України з огляду на регіональні особливості.

РЕЗЮМЕ

У статті дається огляд досліджень, присвячених історії єврейського населення Південно-Східної України наприкінці XX – початку XXI століть. Весь комплекс доступної літератури з даної проблеми можна умовно розділити на три етапи. Виявлено, що на перших двох її етапах розвитку подана тільки окремими фрагментами у контексті історії євреїв Російської імперії. Лише починаючи з 90-х рр. XX ст., після набуття Україною незалежності, починає активно розвиватися у вітчизняній історіографії напрямок, що вивчає євреїв України з огляду на регіональні особливості.

РЕЗЮМЕ

В статье даётся обзор исследований, посвящённых истории еврейского населения Юго-Восточной Украины в конце XX – начале XXI веков. Весь комплекс доступной литературы по данной проблеме можно условно разделить на три этапа. Выявлено, что на первых двух этапах проблема подана только отдельными фрагментами в контексте истории евреев Российской империи. И лишь с 90-х годов XX столетия начинается активно развиваться в отечественной историографии направление, которое изучает евреев Украины, учитывая региональные особенности.

SUMMARY

The article is devoted to the review of the researches about the history of Jewish population of South-East Ukraine at the end of XX – beginning XXI centuries. All complex of accessible literature on the given problem can be divided into three stages. It is exposed, that on the first two stages a problem is given only by separate fragments in the context of history of Jews of the Russian empire. And only from the 90th years of XX century begins actively to develop in native historiography the direction which studies Jews of Ukraine, taking into account regional features.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Дубнов С.М. Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества // Восход. - Т. 4 – 9. С. 38.
2. Оршанский И.Г. Евреи в России. Очерки экономического и общественного быта русских евреев. - СПб.: типография О.И. Бакста, 1877. - 439 с.
3. Гессен Ю. История еврейского народа в России: в 2-х томах. - Москва-Иерусалим, 1993. - Т. 1. - 241 с.; - Т. 2. - 236 с.
4. Леванда В.О. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев от Уложения царя Алексея Михайловича до настоящего времени (от 1649 до 1873 г): Извлечение из Полного Собрания Законов Российской империи. - СПб, 1874. - 1158 с.
5. Мильд М.И. Руководство к русским законам о евреях. - СПб., 1904. - 522 с.
6. Левин Е.Б. Сборник ограничительных законов и постановлений о евреях по 1-е июля 1902 г. - СПб.: Изд. неофициальное, 1902. - 513 с.
7. Estra L. The Russian Jews: Emancipation or Extermination? - London, 1894.-Pp. 44 - 45.

8. Дубнов С.М. Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества // Восход. - 1891. - Т. 4; Дубнов С.М. Автономизм как основа национальной программы // Дубнов С.М., Динур Б.Ц. Две концепции еврейского национального возрождения. - Биб-ка «Алия», 1990.; Дубнов С.М. Новейшая история еврейского народа от французской революции до наших дней. В 3 томах.: Эпоха первой реакции (1815-1848) и второй эмансипации (1848-1880).-Иерусалим-Москва: Мосты культуры, 2002. - Т. 2. - 414 с.; Эпоха антисемитской реакции и национального движения 1881-1914 с эпилогом 1914-1938.- Иерусалим-Москва: Мосты культуры, 2002. - Т. 3. - 488 с.
9. Леванда Л.О. Старинные еврейские свадебные обычаи // Пережитое: СПб, 1911.- С. 103 -135.
10. Брамсон Л.М. Поездка в южно-русские еврейские колонии. Путевые наброски.- СПб.: типо-литография А.Е. Ландау, 1894. - 41 с.
11. Берлин М. Очерк этнографического народонаселения в России. - СПб., 1861. - 94 с.
12. Субботин А.П. В черте еврейской оседлости: отрывки из экономических исследований в западной и юго - западной России за лето 1887 года. - СПб: Изд-во "Экономического журнала", 1888. - Вып. 1. - 148 с.; 1890. - Вып. 2. - 240 с.
13. Збірник праць єврейської історично-археологічної комісії (під головуванням акад. А.Е. Кримського). - К.: Друкарня Всеукраїнської академії наук, 1929. - Том II. - 423 с.
14. Вейцблїт І.І. Рух єврейської лїдностї на Україні, перїод 1897-1926 рокїв.- К.: Державне видавництво "Пролетар", 1930. - 176 с.
15. Наприклад: Шестопаїл М. Єврїї на Україні: (Іст. довідка). - К.: МАУП, 2002. - 240 с.
16. Гринбаум А.А. Еврейская наука и научные учреждения в Советском Союзе, 1918-1953 // Евреи в России. Историографические очерки. 2-я половина XIX - XX век.- Москва-Иерусалим: Еврейский ун-т в Москве-«Гешарим», 1994. - С. 5 - 180.
17. Там само. - С. 37.
18. Книга о русском еврействе: от 1860-х годов до революции 1917 г. - Иерусалим: «Гешарим», М.: РПО «Мосты культуры»; Мн.: ООО «Мет», 2002. - 600 с.
19. Там само. - С. 9.
20. Baron S.W. The Russian Jew under Tsars and Soviets. - N.Y., Macmillan, 2d ed., 1976. - 468 p.
21. Локшин А. История евреев России в современной зарубежной историографии. - М.: Изд-во «Еврейский мир», 1998. - С. 3.
22. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. - 2-е вид. -К.: Либїдь, 1992. - 512 с.
23. Потульницький В.А. Українська та світова історична наука: Рефлексїї на межї столїть // УЖ. -2000.- № 1. - С. 12.
24. Дашкевич Я. Проблематика вивчення єврейсько-українських вїдносїн (XVI - поч. XX ст.) // Сучасність. - 1992. - № 8. - С. 49 - 54.
25. Феллер М. До питання про опис регіональних груп єврїїв // Запорожские еврейские чтения. - Запорожье: Этна-Пресс, 1998. - С. 162-167.
26. Найман А.Я. и Хонигсман Я.С. Евреи Украины (краткий очерк).- К., 1992. - Часть 1.- 157 с.
27. Беренштейн О.Б. Дискримінаційна політика царського уряду щодо єврїїв у другїй половинї ХУІІІ-першїй половинї ХІХ столїття (за матеріалами Правобережної України): Дис...канд. іст. наук: 07.00.07 / НАН України; Інститут національних вїдносїн і політологїї. - К., 1995. - 218 с.

28. Naumann H. Historia Żydów w Europie Środkowej i Wschodniej.- Warszawa, 2000. - S. 286.
29. Полищук М. Евреи Одессы и Новороссии (социально-политическая история евреев Одессы и других городов Новороссии 1881-1904).-Иерусалим-Москва: Гешарим, 2002. - 446 с.
30. Ганедин Р.Ш., Кельнер В.Е. Проблемы историографии евреев в России 2-я половина XIX века – 1-я четверть XX века // Евреи в России. Историографические очерки. 2-я половина XIX – XX век. - Москва-Иерусалим: Еврейский ун-т в Москве-«Гешарим», 1994. - С. 183-255.
31. Главы из истории и культуры евреев Восточной Европы. - Тель-Авив: Изд. Открытого университета, 1995. (у 3-х книгах).
32. Aronson M. Russian bureaucratic attitudes toward Jews, 1881-1894: A dissertation for the degree PhD field of history.-Evanston (USA), 1973.; Aronson M. Troubled Waters: The origins of the 1881 anti-Jewish pogroms in Russia. Pittsburg, 1990. - 286 p.
33. Klier J. Imperial Russia's Jewish Question, 1855-1881. Camb. Univ. Press, 1995; Происхождение еврейского вопроса в России: 1772-1825) / Пер. с англ. Н.Л. Лукецкой. - Москва-Иерусалим: Мосты культуры, 2000. - 351 с.
34. Дубінець С. Про вклад євреїв у торгівлю Південно-Східної України (кінець XIX – початок XX ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Випуск XII. – Запоріжжя, 2000. -С. 14-20.
35. Лазанська Т.І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). - К.: Ін-т історії України НАН України, 1999. - 281 с.
36. Самарцев І.Г. Євреї в Україні на початок XX ст.// УДЖ. - 1994. - № 4. – С. 19 - 29.
37. Погребінська І.М. Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)// УДЖ. - 1996. - № 4.- С. 124-132.
38. Шайкин И. Семья евреев-земледельцев // Еврейская мысль сквозь века.- Днепропетровск, 2001. – С. 256-258.; Шайкин И. Евреи-земледельцы в Украине в XIX ст. // Еврейская мысль сквозь века.- Днепропетровск, 2000. – С. 336-339.; Сопітченко В. Єврейське землеробство в Україні: деякі аспекти історичного досвіду // Еврейская мысль сквозь века. - Днепропетровск, 2000. – С. 324 - 335.
39. Єврейське населення Півдня України: дослідження і документи.-Запоріжжя, 1994; Єврейське населення Півдня України: історія і сучасність.-Запоріжжя, 1995; Запоріжские еврейские Чтения. - Запоріжжя: Диво, 1999. - Вип.3. - 224 с.
40. Мозуленко Д. Актуальні проблеми становища єврейського населення Південної Сходу України у 20-х роках XX століття // Запоріжские еврейские Чтения.- Запоріжжя: Диво, 2000. - Вип.4. - С. 110-113.
41. Быстряков А. Благотворительная деятельность еврейской общины Екатеринослава // Запоріжские еврейские Чтения.-Запоріжжя: Диво, 2000. - Вип.4. - С. 226-230; Величко Е. Из истории еврейской общины г. Александровска XIX – нач. XX ст. (о культовых религиозных сооружениях и представителях духовных правлений по документам Госархива Запоріжской области) // Запоріжские еврейские Чтения.- Запоріжжя, 2003. - С. 122-127.

Надійшло до редакції 9.04.2007

Науковий журнал

ІСТОРИЧНІ І ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Видання Донецького національного університету, історичний факультет

№3/4 (33/34) / 2007

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор П.В. Добров доктор історичних наук, професор

Відповідальний секретар В.М.Нікольський доктор історичних наук, професор

Члени редколегії: Безпалов М.Є. доктор історичних наук, професор, Беловолов Ю.Г. доктор історичних наук, професор, Єрхов Г.П. доктор історичних наук, професор, Кравівін О.В. доктор історичних наук, професор, Лихолобова З.Г. доктор історичних наук, професор, Пірко В.О. доктор історичних наук, професор, Розкошний А.П. доктор історичних наук, професор.

Підписано до друку 27.04.2007 р. Формат 60х90/16. Папір типографський. Офсетний друк.
Умови друк. арк. 12.25. Тираж 300 прим. Замовлення № 0427.

Видавництво Донецького національного університету,
83055, м. Донецьк, вул. Університетська, 24

Друк з оригінал-макету МПП «ВИК»

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 382 від 26.03.2001 р.
83059, г. Донецьк, вул. Разенкова, 12/7, тел. (062) 381-70-87.